

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЯН ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 792.5:792.2[477“189/191”]:303.433.2

**УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР
У СИСТЕМІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗВ’ЯЗКІВ
ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора мистецтвознавства

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі академічного і естрадного вокалу та звукорежисури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України (м. Київ).

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
Личкова Володимир Анатолійович,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв,
професор кафедри гуманітарних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Маркова Олена Миколаївна,
Одеська національна музична
академія імені А. В. Нежданової,
завідувач кафедри теоретичної та
прикладної культурології

доктор мистецтвознавства, доцент
Сиротинська Наталія Ігорівна,
Львівська національна музична академія
імені М. В. Лисенка, завідувач кафедри
музичної медієвістики та україністики

доктор культурології, професор
Волков Сергій Михайлович,
Київська середня спеціалізована музична
школа-інтернат імені М. В. Лисенка, директор

Захист відбудеться 12 травня 2021 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 15.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 11.

Автореферат розіслано 12 квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор культурології, професор

О. В. Овчарук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах національно-культурної ідентифікації та європейської інтеграції України, її утвердження у світовому цивілізаційному просторі й водночас збереження історичної пам'яті, примноження національних традицій, особливої актуальності набувають питання вивчення історії української культури. Український музично-драматичний театр є невід'ємною складовою національної культурної спадщини, джерелом збереження етнотрадицій, світоглядних цінностей, художнім імперативом духовної суверенності української нації. Проблематика окремих мистецтвознавчих і культурологічних аспектів дослідження діяльності музично-драматичного театру, стала об'єктом наукового аналізу у працях М. Загайкевич, О. Зінькевич, І. Мелешкіної, Ю. Раєвської та ін. Проте, комплексної дослідницької уваги потребує системний історико-культурний аналіз рефлексій феномена українського музично-драматичного театру, становлення його соціокультурних специфікацій як національного культуротворчого інституту у політичній, економічній, культурній соціосфері України останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. (час його інституалізації).

Музично-драматичний театр в умовах імперської колонізації культури, розвиваючись як цілісне мистецьке явище, набуває важливого значення як націєтворчий феномен духовно-мистецького оновлення, художній вектор встановлення ідейно-естетичних координат для відродження і збагачення української культури, її популяризації в національному та загальноєвропейському мистецькому вимірах. Однак зазначені аспекти ще не знайшли достатнього теоретичного обґрунтування і актуалізують відповідне комплексне дослідження для того, щоб повною мірою осягнути феномен культуротворення музично-драматичного театру в контексті соціосфери суспільства в останній третині ХІХ – початку ХХ століття.

З точки зору системної методології музично-драматичний театр як національна культуротворча інституція на макро- і мікроструктурних рівнях соціосфери визначається цілісним комплексом трансісторичних, державно-політичних, загально-громадських, суспільно-функціональних, соціально-економічних, адміністративно-господарських, міжкультурних, етнічних, регіональних, художньо-естетичних зв'язків. У такий спосіб музично-драматичний театр, інтегруючись у духовну аксіосферу спільноти, пропагуючи українську культуру, театральне мистецтво, оформився як соціокультурне явище, феномен національної художньої культури й інституціонально утвердився в полікультурному просторі України в соціосфері того часу.

Концептуалізація наукової проблеми в системі багаторівневих зв'язків у соціо- та естетосфері суспільства актуалізувала об'єднання мистецтвознавчого та культурологічного дослідницьких комплексів, що дозволило розширити спектральні можливості висвітлення процесу конституювання національних і художньо-естетичних ознак українського музично-драматичного театру як культуротворчої інституції, розкрити його соціокультурний статус і роль в історії української культури.

Відтак, з погляду сучасного мистецтвознавства в контексті теорії та історії культури актуальним постає дослідження процесу конституювання українського музично-драматичного театру як національного культуротворчого інституту в соціосфері Російської та Австро-Угорської імперій останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., що зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: **«Український музично-драматичний театр у системі соціокультурних зв'язків останньої третини ХІХ – початку ХХ століття».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі академічного і естрадного вокалу та звукорежисури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи. Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради НАКККіМ (протокол № 9 від 28 жовтня 2014 р.) та відповідає комплексній темі «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (державний реєстраційний номер 115U001572).

Науковою проблемою представленого дослідження є комплексна теоретико-дискурсивна концептуалізація історико-культурних процесів конституювання та інституалізації українського музично-драматичного театру як культуротворчого феномена в соціосфері суспільства у системі соціокультурних зв'язків.

Мета і завдання дослідження.

Метою дослідження є створення комплексної мистецтвознавчої і культурологічної концепції конституювання українського музично-драматичного театру як національного культуротворчого інституту в соціосфері Російської та Австро-Угорської імперій останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. для розуміння його культурно-історичної ролі.

Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність вирішення таких дослідницьких завдань:

– на основі міждисциплінарного підходу розбудувати методологічні засади аналізу історії українського музично-драматичного театру;

- розкрити джерельну базу дослідження музично-драматичного театру через аналіз архівних матеріалів, періодики, спеціальних видань України останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.;
- з'ясувати націєтворчі та соціокультурні передумови становлення українського музично-драматичного театру;
- розробити системну модель соціальних зв'язків музично-драматичного театру як культуротворчого інституту в контексті соціосфери суспільства;
- дослідити форми творчої взаємодії українського музично-драматичного театру з етнічними театрами Наддніпрянської України в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст.;
- розкрити специфіку творчих зв'язків наддніпрянських і галицьких театральних діячів України в контексті національного культуротворення;
- проаналізувати соціокультурний статус і детермінанти розвитку українського музично-драматичного театру;
- визначити функціональну структуру й специфіку організаційно-творчої, фінансово-господарської діяльності українського музично-драматичного театру;
- розкрити особливості формування національного музично-драматичного репертуару;
- виявити специфіку соціокультурної взаємодії музично-драматичного театру і глядача в культурно-історичному контексті останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.;
- охарактеризувати зміст і напрями гастрольної, художньо-естетичної та світоглядно-просвітницької діяльності українських музично-драматичних колективів останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.;
- виявити культурно-історичні особливості національного театральнo-критичного дискурсу, обґрунтувати його роль у процесі конституювання національно-культурних і художньо-естетичних ознак українського музично-драматичного театру в соціосфері України вказаного періоду.

Об'єкт дослідження – театр як соціокультурний феномен.

Предмет дослідження – український музично-драматичний театр у системі соціокультурних зв'язків останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

Хронологічні межі дослідження визначені історико-культурним контекстом конституювання українського музично-драматичного театру у системі соціокультурних зв'язків у полікультурному часопросторі Російської й Австро-Угорської імперій та охоплюють період останньої третини ХІХ – початок ХХ ст.

Методи дослідження. Теоретико-методологічна база дисертації носить міждисциплінарний характер та базується на поєднанні фундаментальних

загальнонаукових, а також спеціальних мистецтвознавчих методів, спрямованих на визначення специфіки конституювання українського музично-драматичного театру, результатів музично-драматичної діяльності в національному та загальноєвропейському мистецькому вимірах. У дослідженні використовуються методи: *структурно-функціональний* – для аналізу інституційного становлення українського музично-драматичного театру у системному взаємозв'язку із історико-культурними процесами, мистецькими особливостями епохи, хронотопами культурологічної регіоніки; *метод аналізу творчості митця* – для аналізу художніх принципів режисури, естетичних критеріїв сценічної майстерності провідних режисерів та акторів; *метод опису, аналізу та інтерпретації художнього твору* – у герменевтичному вивченні специфіки музично-драматичних вистав та поясненні смислів різноманітних культурних артефактів; *жанрово-стильовий метод* – для аналізу специфіки формування національного жанрово-стильового музично-драматичного репертуару, визначення його етнокультурних, жанрово-стильових домінант; *джерелознавчий та архівно-бібліографічний метод* – для аналізу архівних матеріалів, періодичних видань (альманахів, газет, часописів).

Теоретичну основу дослідження складають:

– дослідження із соціології та соціологічних теорій: інституціоналізму (М. Вебер, Т. Веблен, Е. Дюркгейм), системного підходу (І. Блауберг, В. Садовський, А. Уйомов, А. Цофнас, Е. Юдін);

– наукові праці з філософії культури і мистецтва (С. Безклубенко, Є. Бистрицький, М. Каган, С. Кримський, І. Крип'якевич, В. Личковах, О. Лосєв, І. Ляшенко, І. Огієнко, М. Попович, О. Семашко, М. Семчишин, І. Скуратівський, Д. Чижевський, В. Чернець, Н. Чечель, М. Юрій);

– комплекс праць з теорії ментальності (А. Бичко, І. Гирич, О. Гринів, Я. Грицак, Р. Демчук, В. Дем'яненко, М. Обушний, О. Пахльовська, М. Попович, О. Рафальський, І. Стадник, М. Степико), з етнопсихології (П. Гнатенко, О. Кульчицький, І. Мірчук, І. Наулко, І. Нечуй-Левицький, В. Смолій, Д. Чижевський, Д. Яворницький, С. Ярмусь);

– дослідження з проблем культуротворчості, діалогу культур (О. Афоніна, М. Бровко, С. Волков, П. Герчанівська, Ж. Денисюк, Г. Карась, О. Колесник, О. Копієвська, О. Маркова, В. Панченко, О. Самойленко, Н. Сиротинська, Ю. Сугрובה, Л. Троєльнікова, В. Романчишин, В. Федь, О. Яковлев);

– дослідження з історії розвитку театрального мистецтва (Д. Антонович, Н. Андріанова, А. Баканурський, Г. Веселовська, М. Гринишина, Р. Єсипенко, І. Мар'яненко, О. Кисіль, О. Клековкін, Р. Коломієць, О. Красильникова,

Г. Лужницький, Р. Пилипчук, П. Саксаганський, Ю. Станішевський, Л. Старицька-Черняхівська, С. Тобілевич, С. Чарнецький, Г. Хоткевич);

– наукові праці з проблематики сутності театральної творчості, її ролі у процесах формування сучасних світоглядних парадигм (Е. Бентлі, Р. Германн, Дж. Кейдж, Н. Корнієнко, О. Левченко, С. Ленглі, Х.-Т. Леман, О. Наконечна, К. Станіславська, Ю. Раєвська, М. Черкашина-Губаренко, І. Черничко);

– дослідження з проблем з соціології театру (І. Безгін, О. Безгін, В. Дмитрієвський, М. Карасьов, В. Ковтуненко, Ю. Сагіна, М. Хренов, К. Юдова-Романова);

– праці присвячені аналізу фольклорних джерел українського музично-драматичного мистецтва (Я. Гарасим, С. Грица, О. Дей, Н. Данилюк, М. Дмитренко, А. Іваницький, К. Квітка, Ф. Колесса, М. Максимович, Ф. Попадич, О. Правдюк);

– дослідження, присвячені творчості видатних театральних митців (О. Бабенко, В. Василько, С. Валуца, К. Ванченко, Н. Гонтар, Л. Кауфман, Т. Кінзерська, Н. Корнієнко, П. Кравчук, А. Новиков, М. Смоленчук, К. Соколовська, В. Чаговець, С. Чорній);

– наукові праці з регіонального музично-театрального життя в проекції культурно-мистецьких тенденцій (І. Бермес, О. Боньковська, В. Бурдуланюк, М. Возняк, Л. Ванюга, П. Киричук, Т. Коломієць, Л. Мазепа, Т. Мазепа, Н. Остроухова, Я. Партола, К. Соколовська, О. Хобта, О. Шлемко).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що в дисертації *уперше*:

– на поліметодологічній основі розроблено концепцію конституювання українського музично-драматичного театру як культуротворчого феномена в системі соціокультурних зв'язків останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.;

– розкрито націєтворчий сенс соціокультурного статусу і ролі музично-драматичного театру в українській культурі останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. в умовах його існування в Російській та Австро-Угорській імперіях;

– досліджено систему соціокультурних зв'язків українського музично-драматичного театру на макро- та мікроструктурних рівнях національно-культурного і художньо-естетичного функціонування;

– розкрито інституціональну структуру внутрішніх вимірів функціонування музично-драматичного театру, що включає фінансово-господарські, нормативно-правові, творчі аспекти діяльності;

– введено до сучасного наукового обігу архівні документи, що розкривають націєтворчу роль театральної діяльності музично-драматичних колективів А. Дорошенка, І. Івася-Мороза, П. Касиненка, Ю. Карпенка, І. Скобринського,

Т. Чернишова у розвитку художньо-естетичних зв'язків між українською, єврейською, російською, польською культурами як в Україні, так і в діаспорі;

- розкрито вплив культурно-історичних особливостей національного театрального-критичного дискурсу на процес конституювання національно-культурних і художньо-естетичних ознак українського музично-драматичного театру у системі соціокультурних зв'язків вказаного періоду.

Набули подальшого розвитку:

- розуміння системного характеру соціокультурної спрямованості театральної діяльності, що виявляється у взаємовідношеннях з владою, публікою, критикою;

- вивчення жанрово-стильових засад українського музично-драматичного театру: від реалістично-побутового напрямку (історичного, психологічного, героїчного, романтичного) до модерністського стилю європейського художнього мислення;

- дослідження специфіки соціокультурної діяльності наддніпрянських та галицьких культурно-освітніх товариств;

- вивчення діалогізму творчих зв'язків, напрямів та форм організаційно-творчої діяльності наддніпрянських і галицьких театральних діячів.

Конкретизовано і доповнено:

- регіональні особливості театральної діяльності наддніпрянських культурно-освітніх об'єднань в контексті національного культуротворення.

Теоретичне значення та практична цінність дисертації. Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні і розширенні концептуального діапазону мистецтвознавчих і культурологічних підходів дослідження українського музично-драматичного театру як національного культуротворчого феномена відповідно до соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. Основні положення і висновки сприятимуть подальшій розробці категоріально-понятійного апарату аналізу театрального мистецтва та театрознавчої проблематики культурологічних та мистецтвознавчих досліджень. Матеріали дослідження можуть бути використані при розробці курсів лекцій, укладанні навчальних посібників, підручників, програм, спецкурсів у процесі висвітлення відповідної проблематики з теорії та історії культури, мистецтвознавства, театрознавства, культурології («Історія української театральної культури», «Теорія та історія культури», «Культурологія», «Театрознавство», «Історіографія дослідження мистецтва», «Мистецтво у соціокультурному розвитку суспільства» та ін.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якому набуває розв'язання наукова проблема, а саме осмислення

історико-культурних процесів конституювання та інституалізації українського музично-драматичного театру як культуротворчого феномена у соціосфері суспільства у системі соціокультурних зв'язків. Усі наукові результати, викладені в дисертації отримано автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи оприлюднені на науково-практичних, науково-теоретичних та науково-творчих конференціях, серед яких:

Міжнародні конференції: «Трансформаційні процеси в освіті і культурі» (Одеса, Київ, Варшава, 24–25 квітня, 2013 р.); «Культурно-мистецька освіта як складова художнього простору ХХІ століття» (Одеса, Київ, Варшава, 30 квітня, 2014 р.); «Концептуальна парадигма творчості Тараса Шевченка: філософський, лінгвістичний, історичний і мистецтвознавчий аспекти» (Київ, 26–27 березня, 2015 р.); «Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття» (Київ, Одеса, 28–30 квітня, 2015 р.); «Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі» (Київ, 19 травня, 2016 р.); «Культурний вектор розвитку України початку ХХІ століття: реалії і перспективи» (Рівне, 10–11 листопада, 2016 р.); «Мистецька освіта і культура України ХХІ століття: євроінтеграційний вектор» (Одеса, Київ, Варшава, 12–13 травня, 2016 р.); «Трансформація музичної освіти і культури: традиція і сучасність» (Одеса, 24–25 квітня, 2017 р.); «Трансформаційні процеси в мистецькій освіті та культурі України ХХІ століття» (Одеса, Київ, Варшава, 25–26 квітня, 2017 р.); «Нематеріальна культурна спадщина України: сталий розвиток і національна безпека» (Київ, 20 квітня, 2017 р.); «Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland» (Wolomin, Republic of Poland, 19–20 October, 2018 р.); «Художня культура та мистецька освіта: традиції і сучасність» (Київ, 20–21 листопада, 2018 р.); «Актуальні філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі» (Київ, 8–9 лютого, 2019 р.); «Cultural studies and art criticism things in common and development prospects» (Venice, Italy, November, 27–28, 2020).

Всеукраїнські конференції: «Культурна динаміка України в світовому просторі» (Рівне, 15–16 листопада, 2012 р.); «Хореографічна та театральна культура України: педагогічні та мистецькі виміри» (Київ, 18–19 квітня, 2013 р.); «Українська культурно-мистецька практика в історичній ретроспективі» (Рівне, 15–16 листопада, 2014 р.); «Діалог культур в контексті глобалізації» (Київ, 6 червня, 2014 р.); XI «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства» (Рівне, 12–13 листопада, 2015 р.); «Мистецькі реалізації культури. Зміна смислів» (Київ, 25 листопада, 2015 р.); «Імплементация конвенції про

охорону спадщини: підсумки та перспективи» (Київ, 20 грудня, 2017 р.); «Імплементация конвенции про охорону спадщини: підсумки та перспективи» (Київ, 11 грудня, 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 41 одноосібній науковій публікації. Серед них: монографія (обсягом 18,60 д. а.), 19 статей, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з мистецтвознавства, що індексуються у міжнародних науково-метричних базах даних (3 статті у Web of Science), 6 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях (Австрія, Польща, Чехія), а також 15 публікацій (тез доповідей) у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій з мистецтвознавчої проблематики. Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства на тему: «Музична культура Харкова 20 – початку 30-х років ХХ століття» за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури, було захищено у 2012 році в Київському національному університеті культури і мистецтв, її матеріали в тексті докторської дисертації не використано.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, до яких включено список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дослідження. Загальний обсяг тексту дисертації становить 429 сторінок, основний – 362 сторінки. Список використаних джерел налічує 685 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету і завдання, виокремлено об'єкт та предмет, проаналізовано стан наукового опрацювання проблеми, визначено методологічні принципи і методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про структуру й обсяг дисертації.

У розділі 1 «**Теоретико-методологічні засади дослідження українського музично-драматичного театру**» розглянуто проблематику і стан дослідження феномену українського музично-драматичного театру в соціосфері національної культури та обґрунтовано теоретико-методологічні засади його мистецтвознавчого аналізу.

У підрозділі 1.1 «*Проблематика українського музично-драматичного театру: історіографічний аналіз*» з'ясовано основні напрями досліджень (історико-культурний і мистецтвознавчий) феномена українського музично-драматичного театру в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

В останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. український музично-драматичний театр стає предметом наукового інтересу в аспекті наявності в ньому елементів народного світогляду і міфопоезису, що мають культуротворчий характер. Глибоке дослідження історії розвитку українського сценічного мистецтва, зокрема українського театру, здійснили І. Біберович, М. Возняк, Г. Квітка-Основ'яненко, Я. Мамонтов, Я. Полфіоров, К. Скальковський.

На початку ХХ ст. інституалізація українського музично-драматичного театру, його утвердження в соціосфері національної культури сприяли появі театральнo-критичних праць видатних українських театральних митців: М. Кропивницького, М. Садовського, П. Саксаганського. З'явилась низка театрознавчих праць О. Веселовського, А. Вечерницького, М. Возняка, М. Вороного, Д. Дорошенка, О. Журби, В. Кендзерського, М. Слепцової, Л. Старицької-Черняхівської, О. Ярцева, які висвітлювали драматургічну і сценічну діяльність видатних митців української сцени.

У період «українізації» (1920-ті – початок 30-х рр.), позначений відродженням української культури, з'являється низка праць вітчизняних вчених А. Ковалівського, Я. Мамонтова, М. Мочульського, П. Руліна, С. Тобілевич, І. Туркельтауба, Г. Хоткевича, Й. Шевченка, які містять багатий фактологічний матеріал, присвячений розвитку національного театру.

На жаль, доробок українських мистецтвознавців радянської доби І. Білоштана, О. Волошина, П. Коваленка, І. Пільгука, І. Піскуна, А. Плетньова, Б. Романицького, попри його відносну цінність, несе на собі відбиток ідеологічних стереотипів тодішньої тоталітарної політичної системи. Процес відродження та розвитку українського театрального мистецтва, зокрема українського музично-драматичного театру в їхніх працях висвітлено здебільшого упереджено, в ідеологічному контексті перетворень радянської доби, а на етнонаціональну цінність культури було взагалі накладено суворе табу.

Вагоме значення для дослідження соціосфери українського музично-драматичного театру мають праці науковців періоду утвердження незалежності України. Базисні культурологічні проблеми, що відбивають динаміку культурно-історичних та світоглядних тенденцій формування ціннісних орієнтацій і пріоритетів, соціальних, етнокультурних аспектів феномену української культури та його сприйняття у вітчизняному і загальноєвропейському науковому просторі, розглядаються у фундаментальних дослідженнях Ю. Богуцького, К. Кислюка, О. Кравченка, С. Кримського, Д. Кучерюка, В. Личковаха, О. Лосєва, М. Семчишина, В. Чернеця, Н. Чечель, В. Шейка, М. Юрія.

В історіографії досліджень виокремлено низку праць з аналізу міжкультурних взаємин: В. Бурдуланюка, М. Гарбузюк, П. Горбатовського, І. Мелешкіної, І. М'язової, М. Лосєва, В. Наулка, В. Кравцова, Р. Пилипчука, Ю. Полякової,

К. Поповича, О. Селіванової, К. Студинського, І. Франка. Проблематику наддніпрянських та галицьких культурно-просвітницьких товариств, їх значення для культури регіонів України досліджено в наукових розвідках Б. Головіна, Д. Дорошенка, Л. Євселевського, І. Зуляка, А. Кучеренка, О. Лисенка, О. Малюти, М. Новицького, Н. Побірченко, І. Райківського, С. Фаріної, Т. Чугуя, О. Яреценка. Автори наводять цінні факти про театральний напрям діяльності національних культурно-освітніх об'єднань, висвітлюють їх внесок у розвиток соціокультурного простору України. Науковий інтерес становлять праці, присвячені дослідженню музично-театрального мистецтва у проекції регіональних культурно-мистецьких ідентифікацій: О. Гранат, Н. Демиденко, К. Демочка, Н. Крижановської, А. Новикова, П. Смоляка, С. Сирвачової, Н. Супрун, В. Шурапова, В. Яроша та ін.

Відтак на основі широкого міждисциплінарного дискурсу формуються теоретичні засади дослідження українського музично-драматичного театру, його розуміння як національно-культурного феномена. Однак, проблематика конституювання та інституалізації українського музично-драматичного театру як культуротворчого феномена в соціосфері України, так і не набула належного висвітлення. Відповідно, дослідження специфіки інституціонального конституювання, аналіз різновекторної діяльності українського музично-драматичного театру в соціосфері національної культури на сьогодні є необхідним чинником доповнення загальної картини розвитку театральної культури України та випрацювання нових концептуальних підвалин дослідження цього процесу.

У підрозділі 1.2 *«Методологічні засади аналізу українського музично-драматичного театру як соціокультурного явища»* з'ясовано та теоретично обґрунтовано підходи та методи розкриття теми. У дисертаційній роботі застосовується комплексний міждисциплінарний підхід, що забезпечує поліметодологію і системність мистецтвознавчого дослідження. Він ґрунтується на системно-структурній методології з одночасним поєднанням теоретико-пізнавальних можливостей культурології, мистецтвознавства, театрознавства, естетики, соціології, теорії комунікації та культурологічної регіоніки. Застосування *системного підходу* дозволило розглянути українську театральну культуру як складну етносоціомистецьку систему, яка набула культурної своєрідності та комунікувала з іншими театральними культурами як в Україні, так і в діаспорі. *Історико-контекстуальний підхід* дозволяє розкрити процес конституювання національних і художньо-естетичних ознак музично-драматичного театру, визначити його статус і роль в українській культурі останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

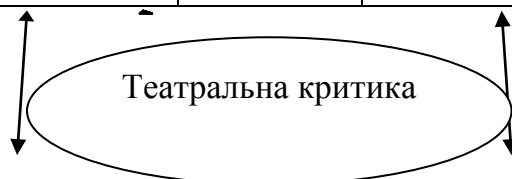
З позицій феноменологічної соціологічної школи А. Шюца (П. Бергер, Т. Лукман) український музично-драматичний театр досліджується як специфічний

різновид соціального інституту сфери культури. Феномен театру аналізується як складний інституційний комплекс, що інтегрує основні напрями діяльності в соціокультурній сфері: організаційно-управлінського типу (організація театру, адміністрація театру); нормативно-правового типу (статут театру, норми моральної регуляції); фінансово-господарського типу (нормативи матеріального та фінансового забезпечення, вимоги щодо укладання контрактів з артистами); творчого типу (забезпечення високого художнього рівня музично-драматичних вистав, театрального репертуару). Водночас зазначається, що інституалізація театру відбувалася в системі соціокультурних зв'язків, що становлять взаємопов'язані елементи соціуму: трансісторичні, державно-політичні, загально-громадські, суспільно-функціональні, соціально-економічні, суспільно-інвестиційні, міжкультурні, етнічні, регіональні, адміністративно-господарські та художньо-естетичні. Сполучною ланкою між макроструктурою зовнішніх і мікроструктурою внутрішніх зв'язків є театральна критика (див. табл.).

Таблиця

Макроструктура (зовнішні зв'язки)

Український музично-драматичний театр						
державно-політичні зв'язки	загально-громадські, суспільно-функціональні зв'язки	соціально-економічні, суспільно-інвестиційні зв'язки	трансісторичні зв'язки	міжкультурні зв'язки	етнічні зв'язки	регіональні зв'язки

Мікроструктура (внутрішні зв'язки)

адміністративно-господарські зв'язки	художньо-естетичні зв'язки	гастрольна, світоглядно-просвітницька діяльність	репертуарна політика
Український музично-драматичний театр			

У межах культурологічного підходу використано *історико-культурологічний, контекстний* методи, що виявилися необхідними для з'ясування стану розвитку української театральної культури, зокрема українського музично-драматичного театру в соціопросторі колишніх Російської й Австро-Угорської імперій, виявленні

взаємозв'язків між суспільно-історичними та культурно-мистецькими процесами в різних регіонах України, що допомогло осягнути значення соціосфери театру для націєтворення в системі соціокультурних взаємодій.

Мистецтвознавчі засади дослідницького інструментарію становлять: *метод біографічної реконструкції* (для розкриття діяльності вітчизняних та західноєвропейських митців); *метод аналізу творчості митця* (для розкриття художніх принципів режисури, естетичних критеріїв сценічної майстерності провідних режисерів та акторів); *метод опису, аналізу та інтерпретації художнього твору* (для виявлення специфіки музично-драматичних вистав та пояснення смислів різноманітних культурних артефактів); *жанрово-стильовий метод* (для аналізу специфіки формування національного жанрово-стильового музично-драматичного репертуару, визначення його етнокультурних, жанрово-стильових домінант); *джерелознавчий метод* (для аналізу та систематизації архівних документів, періодичних видань – альманахів, газет, часописів).

Загальнонауковими методами, що використовувались у роботі є: *компаративного аналізу*, який дозволяє виявити загальні та індивідуально-специфічні особливості у діяльності українського музично-драматичного театру і театрів національних меншин Наддніпрянщини; *герменевтичний* для визначення й інтерпретації текстуальної інформації, що міститься в драматургічному творі, чіткого визначення історичного статусу театральної події; *аналізу й синтезу, аналогії, індивідуалізації й теоретичного узагальнення* для концептуально завершеної побудови та викладу дисертаційного матеріалу, його наукової достовірності. У сукупності названі підходи і методи складають широкий спектр поліметодології, що забезпечує теоретично обґрунтований виклад дисертаційного матеріалу і можливість репрезентувати український музично-драматичний театр як імператив духовного й національного відродження української нації.

У підрозділі 1.3 «*Джерельна база дослідження українського музично-драматичного театру*» аналізується значний масив документів та матеріалів Державного архіву Кіровоградської області (Ф. 304; Ф. 6971), Державного архіву Одеської області (Ф. 2; Ф. 5), фондів Меморіального музею імені М. Л. Кропивницького, Кіровоградського літературно-меморіального музею імені І. К. Карпенка-Карого. Джерельна цінність цих матеріалів полягає в тому, що вони хронологічно точно фіксують дати досліджуваних історико-культурних подій, розкривають специфіку процесу поступової структуризації національного театрального простору, яка через ідеологічне табу довгий час залишалася поза культурної пам'яті нації. Їх аналіз надає змогу побудувати мистецтвознавчу концепцію інституалізації українського музично-драматичного театру в

національному та загальноєвропейському культурних вимірах в контексті діалогу культур.

Архівні матеріали класифіковано таким чином: циркуляри, розпорядження, контрольно-звітна документація. Критичний аналіз цієї групи джерел з одного боку вказує на тотальний контроль над творчою діяльністю вітчизняних музично-драматичних колективів, а з іншого засвідчує те, що в розвитку українського театрального мистецтва імперський уряд убачав небезпеку для свого режиму, що опосередковано доводить високу роль українського музично-драматичного театру як важливого чинника національного культуротворення.

Залучення вперше до наукового обігу архівних документів, що містять відомості про склад, репертуар, графіки гастрольних подорожей українських музично-драматичних колективів А. Дорошенка, І. Івася-Мороза, П. Карпенка, Ю. Касиненка, І. Скобринського, Т. Чернишова, дозволяє висвітлити їхню роль у розвитку системних, художньо-естетичних взаємозв'язків між українською, єврейською, російською, польською культурами як в Україні, так і в діаспорі.

Окрім наведених вище, найважливішими детально опрацьованими джерелами були періодичні видання останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. (альманахи, газети, часописи). Аналіз цієї групи джерел дозволив дослідити регіональну специфіку функціонування українського музично-драматичного театру на прикладі локальної культурології Київщини, Слобожанщини, Східної Галичини, Вінниччини, Житомирщини, Катеринославщини, Миколаївщини, Одеси, Чернігівщини, Черкащини та Херсонщини, визначити константи регіонального та загально-національного в соціосфері української культури.

Суттєвим доповненням джерельної бази дисертації є афіші, які зберігаються у фондах Меморіального музею імені М. Л. Кропивницького, Кіровоградського літературно-меморіального музею імені І. К. Карпенка-Карого. Ця група джерел відбиває географію гастрольних подорожей і зміст світоглядно-просвітницької діяльності українських музично-драматичних колективів. Комплексне використання джерельної бази, її критичний аналіз з позицій історії культури і мистецтвознавства уможливають реконструкцію процесу конституювання українського музично-драматичного театру в системі соціокультурних зв'язків в Україні останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

У розділі 2 **«Український музично-драматичний театр у соціосфері національної культури: трансісторичні, міжкультурні та регіональні зв'язки»** в історичній ретроспективі розкрито шляхи інституалізації українського музично-драматичного театру в соціокультурних та ідейно-естетичних взаємозв'язках мистецтва і суспільства під впливом процесів національно-культурного відродження.

У підрозділі 2.1 *«Соціокультурні та націєтворчі контенти становлення українського музично-драматичного театру»* проаналізовано особливості системної взаємодії соціокультурних і націєтворчих передумов, які вплинули на процес становлення українського музично-драматичного театру в історії вітчизняної культури.

Розвиток української драматургії у першій третині XIX ст., відбувався під впливом Шевченкового поетичного Слова, сприяв появі перших національних музично-драматичних п'єс: *«Наталка Полтавка»*, *«Москаль-чарівник»* І. Котляревського, *«Сватання на Гончарівці»*, *«Шельменко-денщик»* Г. Квітки-Основ'яненка та ін. Відзначено, що на ґрунті національного репертуару сформувалися художні принципи виконавства, сценографії та режисури, декораційного оформлення вистав, пов'язані із широким використанням української мови, соціальних, побутових, фольклорних мотивів, народних обрядів тощо. В акторському мистецтві поступово окреслилися естетичні критерії сценічної майстерності: природність сценічної мови, рухів, поведінки, створення цілісного психологічно осмисленого характеру персонажа.

Зазначено, що істотну роль у процесі становлення українського театрального мистецтва в 60-х рр. XIX ст. відіграла українська інтелігенція (Л. Глібов, О. Конинський, М. Лисенко, В. Лобода, Д. Пильчиков, М. Старицький, П. Чубинський, В. Щелкан), які вбачали в його розвитку один із пріоритетних напрямів національного відродження та самовизначення.

Виявлено, що за ініціативи українських діячів при освітніх установах, зокрема при недільних школах, культурно-освітніх осередках, розпочали свою діяльність музично-драматичні гуртки, а також *«Товариство, кохаюче рідну мову»* (м. Чернігів). Ці театральні осередки самовіддано пропагували українську мову та культуру, здійснюючи суттєвий світоглядно-виховний вплив на глядацьку аудиторію, і відповідали передусім ідейно-естетичним завданням українського національно-визвольного руху. Їх репертуарну основу становили п'єси національної драматургії: І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Д. Дмитренка, Л. Глібова та ін. Плідна праця провідних діячів національної культури в умовах імперських цензурних утисків засвідчила: відродження української театральної культури є одним із головних пріоритетів національного поступу, державного самовизначення українського народу, що стало не тільки важливою передумовою конституювання українського музично-драматичного театру, а і його вищою метою.

У підрозділі 2.2 *«Напрями творчої взаємодії українського музично-драматичного театру з етнічними театрами Наддніпрянської України»* розглянуто специфіку творчих зв'язків українських, єврейських і польських

театральних митців, окреслено духовно-естетичний вектор їх діяльності, що сформувався на основі багаторічних регіональних традицій.

З точки зору діалогіки культури відзначено, що поліетнічна громада України мала свої історичні корені: з давніх часів наша територія була заселена представниками багатьох народів, і кожна етнічна громада зробила свій внесок в її культурно-мистецьку панораму, започаткувавши міжетнічний загальнонаціональний діалог. Встановлено, що в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. український музично-драматичний театр функціонував у творчому діалозі з театрами інших етноспільнот, зокрема польським та єврейським. Міжкультурний діалог у соціосфері театру виявився у таких формах комунікації: встановлення творчих контактів між українськими, єврейськими та польськими митцями, обмін режисерським та акторським досвідом, постановка музично-драматичних вистав.

Виявлено, що значне місце у репертуарі театру М. Садовського посіли п'єси польської та єврейської драматургії, перекладені українською мовою – «Галька» С. Монюшка, «Мазепа» Ю. Словацького, «Суламіф» А. Гольдфадена, «Міреле Ефрос» Я. Гордіна, «З доброго серця» Л. Риделя й ін. Яскравим прикладом творчої етнокультурної взаємодії є також постановки п'єс польського драматурга С. Пшибишевського «Задля щастя», «Золоте руно», «Гості», «Мати», «Сніг» українськими та польськими місцевими труппами в Східній Галичині, зокрема у Львові, Станіславові, Тернополі, Коломиї, Самборі, а також у Києві, Херсоні, Миколаєві, Одесі. Ці постановки були здійснені провідними режисерами Т. Павліковським (Львів), Г. Пасхаловою (Київ), В. Мейєрхольдом (Херсон).

Спільним напрямом творчої взаємодії була й розбудова українськими, єврейськими та польськими митцями (І. Франко, В. Винниченко, П. Гиршбейн, С. Виспянський, В. Пачовський, С. Пшибишевський) драматургічно-сценічних текстів у контексті розвитку європейського модерністського мистецтва. Відтак, попри складні суспільно-політичні, соціокультурні умови формування етнічних театрів, самовіддана творча співпраця видатних українських, єврейських, польських театральних митців сприяла збереженню та пропагуванню власних традицій, а також утверджувала той факт, що музично-драматичний театр в Україні став криницею відродження загальнонаціонального духу, неповторним історико-культурним явищем та вагомим фактором етнокультурної ідентифікації в діалозі театральних культур.

У підрозділі 2.3 *«Творчі зв'язки наддніпрянських і галицьких театральних діячів в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. у синергії спільнонаціонального культуротворення»* розкрито специфіку культуротворчої діяльності вітчизняних театральних діячів, що мала визначний вплив на формування єдиного культурного, театального простору, як складової цілісної духовності української нації.

Визначено, що у другій половині XIX ст. театральні митці Наддніпрянщини і Східної Галичини, діючи в діалогічному світоглядно-естетичному і культуротворчому контексті, спрямували свої зусилля на виведення національної театральної культури на європейський шлях розвитку, розроблення національного стилю у власній творчості, популяризацію української художньої спадщини серед широких верств поліетнічної громади. Зазначено, що саме українське театральне мистецтво в той час стало загальноукраїнським духовно-культурним явищем, яке згуртувало наддніпрянських і галицьких театральних митців навколо заповітної української мрії – ідеї формування нації й національної культури.

На мікрорівнях соціокультурних взаємодій, відзначено співпрацю майстрів сцени М. Кропивницького, М. Садовського, М. Заньковецької з львівським театром «Руської бесіди», перебування наддніпрянських режисерів, акторів у складі галицьких труп і навпаки, а також творчі контакти між ними. Проводячи значну художньо-просвітницьку, гастрольну діяльність на західноукраїнських землях, де це було можливим і де не діяли цензура та законодавчі утиски, театральні митці з усієї України демонстрували галицькій громаді свої найкращі вистави.

Наприкінці XIX – на початку XX ст., не стикаючись з урядовими заборонами, на західноукраїнських теренах за ініціативи наддніпрянських та галицьких діячів при просвітницьких осередках «Будучність», «Воля», «Зоря», «Сокіл» та багатьох ін. розпочали націєтворчу діяльність аматорські музично-драматичні колективи, які стали могутнім засобом *духовної консолідації української спільноти*. Влаштування українських музично-драматичних вистав галицькими музично-театральними осередками, проведення національно-патріотичних заходів, присвячених Т. Шевченку, І. Франкові, М. Лисенку та ін., переконливо засвідчили глибоке усвідомлення українською спільнотою власної національної ідентичності в соціосфері зазначеного періоду. Відтак плідна творча співпраця, взаємне духовне збагачення, обмін набутим сценічним досвідом наддніпрянських і галицьких театральних діячів стимулювали подальший розвиток українського театального мистецтва, конституювання українського музично-драматичного театру як культуротворчого інституту.

У розділі 3 **«Український музично-драматичний театр у системі адміністративно-правових і організаційно-творчих взаємовідносин»** досліджено особливості українського музично-драматичного театру як культуротворчого феномену в соціосфері державно-політичних, загальногромадських, соціально-економічних, суспільно-інвестиційних та адміністративно-господарських зв'язків.

У підрозділі 3.1 *«Соціокультурний статус українського музично-драматичного театру наприкінці XIX – початку XX ст.»* розглянуто вплив

суспільно-історичних, зокрема державно-політичних чинників на інституалізацію українського музично-драматичного театру в соціосфері тогочасного суспільства. Встановлено, що українська культура зазнавала значних переслідувань з боку державних структур, що організували спеціально для неї відповідну законодавчу базу з метою асиміляції українства в імперському суспільстві, наслідком чого мали стати уніфікація історичної пам'яті, ліквідація національної ідентичності та культурних перспектив розвитку українського народу. Система імперських законодавчих, виконавчих, судових органів, упроваджуючи русифікаторську державну політику, намагалася перешкодити розвитку наймасовішого, найбільше соціально заангажованого виду етнонаціональної культури – українського музично-драматичного театру.

У підрозділі наведено дані з архівних офіційних державних документів (циркуляри, накази, статuti) стосовно регламентації антрепренерської діяльності, вимог щодо проведення поточних репертуарних та благодійницьких музично-драматичних вистав, затвердження вимог до музично-драматичного репертуару та ін. Виявлено, що наглядово-каральна система була лише знаряддям влади, що ефективно її захищала, жертвуючи водночас національними інтересами українців – громадськими, науковими, освітніми, мистецькими. Цензура виступала передусім як гарант імперського спокою, а нормативні документи мали на меті забезпечувати русифікаторську політику в Україні. На макрорівні державно-політичних зв'язків доведено, що український музично-драматичний театр, утврджуючи етнонаціональну ідентичність виступав соціальним культуротворчим інститутом, що виконував етносоціальну роль та культурно-просвітницькі функції, комунікував з деякими владними структурами (Міністерством внутрішніх справ, цензурними відомствами), на законодавчому рівні виборюючи право мати власну національну драматургію, театральні традиції.

Відтак, існуючи в жорстких умовах імперської колонізації культури, український музично-драматичний театр оформився як самостійне мистецьке явище, феномен національної художньої культури й інституціонально утвердився в полікультурному просторі України в соціосфері того часу.

У підрозділі 3.2 *«Соціальні детермінанти формування українських музично-драматичних колективів останньої третини XIX – початку XX ст.»* розглянуто особливості формування національних музично-драматичних колективів у контексті соціокультурних процесів означеного періоду.

Встановлено, що до музично-драматичних осередків входили представники багатьох верств населення, сприяючи значному розширенню соціальної бази українського театрального руху. Учасники музично-драматичних колективів були вихідцями із різноманітних соціальних груп (демократичної інтелігенції, дворян,

міщан, купців, селян, ремісників, робітників), різних за віком, матеріальним статусом, рівнем освіти, у багатьох випадках – етнічним походженням.

Видатні театральні митці М. Старицький, М. Садовський, П. Саксаганський розпочавши самостійну роботу й організувавши колективи, забезпечили художній плюралізм сценічного життя. Слід наголосити на тому, що театральної освіти, національних театральних мистецьких закладів на той час в Україні не існувало. Саме корифеї української сцени стали фундаторами театральної мистецької освіти, коли розпочали вдосконалювати майстерність та передавати творчий досвід своїм учням на театральних підмостках.

Відзначено, що на початку ХХ ст. послідовники корифеїв національної сцени як на Україні так і поза її межами засновували творчі колективи, продовжуючи традиції видатних учителів. Завдяки цьому в діяльності багатьох театральних колективів відчувався вплив видатних українських митців, дух їхньої творчості. Так утверджувалася спадкоємність в українському театральному мистецтві. Завдяки творчим зв'язкам між аматорами та професійними діячами виникла мережа соціокультурних взаємозв'язків. Митців об'єднували не лише спільні творчі інтереси, але й бажання служити справі національно-культурного відродження.

У підрозділі 3.3 «*Види і форми організаційно-творчої та фінансово-господарської діяльності українського музично-драматичного театру*» досліджено комплексність організаційно-творчих видів і форм інституційної діяльності національного театру в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст.

Встановлено, що до інституційної структури фінансово-господарського управління українським музично-драматичним театром входило: реєстр посадових осіб, нормативи оплати праці матеріального та фінансового забезпечення, вимоги щодо укладання контрактів з артистами (вітчизняними та зарубіжними), правила внутрішнього розпорядку, диференціація оплати праці артистів залежно від їх посад, участі у репертуарі театру, визначення авторського гонорару тощо.

У підрозділі ґрунтовно проаналізовані як *традиційні*, так й *інноваційні форми* музично-театральної діяльності. З метою залучення якомога більшої кількості глядачів до опанування українського театрального мистецтва та зміцнення матеріальної бази театру було запроваджено: бенефіси акторів, тематичні вечори на основній сцені, літературні бесіди, художні читання, благодійницькі вистави. На базі архівних документів проаналізовано інноваційні форми музично-драматичної діяльності: комплексна синтезована концертно-театральна програма, комбіновані театралізовані програми як для дорослих та юних глядачів, звіти українських музично-драматичних колективів у офіційній пресі.

Отже, комплексність організаційно-творчих видів і форм діяльності українського музично-драматичного театру сприяла встановленню чіткої організаційно-творчої, фінансово-господарської структури, зміцненню матеріальної бази, налагодженню ефективної взаємодії між усіма театральними службами. Водночас поєднання традиційних та інноваційних організаційно-творчих форм сприяло широкому залученню глядацької аудиторії до української театральної культури в естетосфері того часу.

У розділі 4 **«Соціокультурні чинники розвитку видів і форм музично-театральної діяльності в Україні»** досліджено зміст культуротворчої, художньо-естетичної та світоглядно-просвітницької діяльності національного музично-драматичного театру в соціосфері України.

У підрозділі 4.1 *«Шляхи та особливості формування національного жанрово-стильового репертуару українського музично-драматичного театру»* розглянуто специфіку формування музично-драматичного репертуару, визначено його етнокультурні, художньо-естетичні доміанти. Виокремлено поняття «жанр» та в історичній ретроспекції проаналізовано генезу і національні особливості формування музично-драматичного репертуару в Україні. Зазначено, що українські письменники-драматурги в першій половині XIX ст. заклали художньо-естетичне підґрунтя для розвитку вітчизняного музично-драматичного театру. Укорінення пісенно-діалогічної образної системи у відображенні народного побуту, використання пісенних форм як важливого компонента драматичної дії, фольклоризація музичної лексики стали й надалі невід'ємними ознаками національного стилю українського музично-драматичного театру, що визначили його художню значимість і етнокультурну самобутність.

Прагнучи відгукнутися на культурно-історичні запити часу, українські театральні митці окреслили низку напрямів у вітчизняному сценічному мистецтві. Провідний реалістично-побутовий (історичний, психологічний, героїчний і романтичний) виявився життєздатним та з успіхом розвивався й надалі на вітчизняній сцені. Дотримуючи його настанов, українські драматурги у своїх п'єсах намагалися показати реальних людей, представників різних соціальних верств, з їх характерами, внутрішніми переживаннями, суперечливим духовним світом засобами історичної, соціально-побутової драми, комедії та водевілю.

Водночас суспільно-політичні і культурні зрушення на початку XX ст. сприяли поступовій модернізації українського театрального мистецтва і його органічній складовій – українського музично-драматичного театру. Зазначено, що модерністський тип художнього мислення на національному ґрунті виявився через реципіювання європейських модерністських моделей (символізму, неоромантизму), а також пропагування в нових соціальних умовах характерних

ознак українського романтизму, з його традиційною тематикою зображення етнокультурної самобутності й духовної самоцінності особистості. Український модернізм став новим ідейно-естетичним орієнтиром для розвитку національної культури, спрямувавши її художній світогляд до європейських координат збереження своєї культурної ідентичності в модерних формах. Нове покоління драматургів – В. Винниченко, М. Вороний, Леся Українка, Олександр Олесь, С. Черкасенко – стали першими творцями національної модерної драматургії, які активно пропагували у своїх творах власну світоглядно-патріотичну, художньо-естетичну та громадянську позицію.

Зазначено, що національні митці початку ХХ ст., котрі мали інноваційний стиль художнього мислення, прагнули до «воскресіння», «відродження» українського театру. У цьому контексті детально аналізується підготовча робота з інсценізації нового репертуару в театрі М. Садовського. Режисер-новатор репрезентував глядачам твори українських, польських, чеських та західноєвропейських драматургів у жанрових різновидах – оперета й опера-буф. Відтак, інтенсивний характер упровадження модерністського напрямку на українській театральній сцені засвідчив репертуарний вибух і своєрідну «європеїзацію» українського театального мистецтва.

У підрозділі 4.2 *«Театр і глядач: напрями соціокультурної взаємодії»* досліджено процес формування театально-глядацької комунікації у контексті соціосфери театру. Підкреслено, що механізм дії взаємозв'язку «театр – глядач» акумулює взаємовідносини театру з навколишнім соціокультурним середовищем та визначає мікроструктурні, художньо-естетичні взаємозв'язки: «глядач – режисер», «глядач – актор», «глядач – художник», «глядач – сценограф», «глядач – композитор», «глядач – критик». Театально-глядацька комунікація має чітко виражену психологічну й естетичну спрямованість і зорієнтована на засвоєння публікою морально-естетичних норм, духовних цінностей, мотиваційних алгоритмів поведінки, з якими вона знайомиться під час сценічної дії.

Підкреслено, що публіка українського музично-драматичного театру має свої особливості сприйняття музично-драматичної вистави, які впливають зі специфіки сценічного дійства, у процесі якого формується театально-художня комунікативна спільнота. Відзначено, що особливу роль у досягненні органічності музично-драматичної вистави відіграє творча співпраця: режисера, драматурга, композитора, акторів, сценографів і художників. Досягнення органічності складових дійства – акторської гри, музики, танцю, костюмів, світла, декорацій – є основою як вдосконалення окремого музично-драматичного спектаклю, так і розвитку театального мистецтва загалом.

Видатні театральні митці М. Кропивницький, М. Старицький, М. Садовський приділяли значну увагу стилістичним особливостям музичної драматургії, заглибленню в ідейно-образний лад партитури – саме ці особливості визначали оригінальні режисерські інтерпретації їх музично-драматичних вистав. Режисура корифеїв української сцени спиралась на власний музичний зміст, особливий темпоритм, закладаючи основи подальшого розвитку українського музично-драматичного театру та широкого кола його глядацької аудиторії. У підрозділі робиться висновок, що театральньо-глядацька комунікація в соціосфері українського музично-драматичного театру має чітко виражену націєтворчу, художньо-естетичну спрямованість та є соціокультурною формою осягнення цілісності національної ментально-культурної парадигми.

У підрозділі 4.3 *«Зміст і напрями гастрольної, художньо-естетичної та світоглядно-просвітницької діяльності українських музично-драматичних колективів останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.»* розкрито специфіку діяльності національних музично-драматичних колективів у соціосфері тогочасного суспільства.

У останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. українські театральні колективи під керівництвом М. Кропивницького, М. Старицького, М. Садовського, П. Саксаганського розгорнули активну гастрольну, художньо-естетичну та світоглядно-просвітницьку діяльність. Виконуючи націєтворчу, соціально-комунікативну, художньо-естетичну функції, вітчизняні колективи своєю багатоаспектною працею сприяли консолідації українського суспільства та збереженню етнокультурної ідентичності.

На початку ХХ ст., незважаючи на законодавчі заборони, які наклали свій відбиток і на географію гастрольних виступів, інституційний процес утвердження соціокультурного статусу українського музично-драматичного театру невинно тривав. Національні музично-драматичні колективи під керівництвом провідних антрепренерів І. Івася-Мороза, М. Каганця, П. Карпенка, Ю. Касиненка, Т. Колесніченка, Н. Копилова, Ф. Левицького, К. Мирославського, П. Прохоровича, Є. Светлова, П. Українцева, Т. Чернишова та ін., продовжуючи традиції славетних майстрів української сцени, розгорнули активну гастрольно-просвітницьку діяльність, пропагуючи національну культуру на іноетнічних територіях серед широких кіл багатонаціональної громади. Географія гастрольних подорожей була надзвичайно широкою: Крим (Сімферополь, Севастополь), Поволжя (Симбірськ, Казань, Нижній Новгород, Саратов, Самара), Далекий Схід (Хабаровськ, Іркутськ), Польща (Варшава і Лодзь) та багато інших міст Російської та Австро-Угорської імперій.

Проаналізовано публікації зазначеного періоду (анонси, відгуки, рецензії) у періодичних виданнях, які засвідчують, що кожен приїзд українських колективів був подією для місцевих глядачів. По багатьох місцевостях, де ніколи не звучала українська мова, музично-драматичні вистави як для українців, котрі мешкали на цих територіях, так і для поліетнічної громади були справжнім святом та супроводжувалися аншлагами. Присвячені видатним майстрам української сцени, численні відгуки на шпальтах місцевої періодики підтверджують той факт, що глядачі й рецензенти сприймали їх творчість як глибоко національну, а тому – культуротворчу.

Таким чином, українські музично-драматичні колективи, самовіддано пропагуючи українську культуру, національне театральне мистецтво, сприяли формуванню духовних цінностей широкого кола глядацької аудиторії та зміцненню системних, художньо-естетичних взаємозв'язків між українською, єврейською, російською, польською культурами як в Україні, так і в діаспорі ближнього зарубіжжя.

У розділі 5 **«Національна театральна критична думка останньої третини XIX – початку XX століття в Україні»** розглянуто генезу й шляхи розвитку театральної критики та обґрунтована її роль у процесі конституювання національних і художньо-естетичних ознак українського музично-драматичного театру у соціосфері національної культури.

У підрозділі 5.1 *«Соціокультурні та мистецтвознавчі передумови становлення і розвитку української театральної критичної думки»* доведено, що сполучною ланкою функціонування українського музично-драматичного театру в системі соціокультурних зв'язків на макро- та мікроструктурних рівнях є театральна критика. Через неї відбувається осмислення художньо-естетичних покликань українського театру, формуються теоретичний дискурс і мистецтвознавчий проект, обумовлюється їхня роль у функціонуванні естетосфери національної культури.

Початковий етап національної музично-театральної критики у хронологічних межах 1789–1824 рр. безпосередньо пов'язаний з появою Харківського професійного театру і його виразним музичним профілем, з одного боку, й появою української періодики – національних часописів «Українській вѣстникъ», «Українській журналъ» (1816–1819), з іншого. Однак театральна критична думка початку XIX ст. реалізувалася в Україні здебільшого в прикладному, рецензійно-оглядовому вигляді. Музичний профіль харківського театру поступово розвивався і в тісному зв'язку з ним формувалась фахова театральна журналістика й критика (І. Кронеберг, О. Склабовський, Є. Філомафитський), що визначала проблематичне коло свого матеріалу.

Важливою особливістю національного театрального-критичного дискурсу XIX ст. була активна участь у театрознавчих студіях видатних діячів української культури – Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Франка, Є. Гребінки, М. Вороного, Г. Хоткевича та ін. Проблематика їх театральних-критичних праць зосереджувалася довкола шляхів розвитку національного театрального мистецтва, окреслення його ролі в національній ідентифікації, зокрема в становленні української літературної мови.

У підрозділі 5.2 *«Особливості національного театрального-критичного дискурсу та його роль у процесі конституювання українського музично-драматичного театру останньої третини XIX – початку XX ст.»* розглянуто жанровий діапазон національної театральної критики, обґрунтовано її суспільну, соціально-комунікативну, художньо-естетичну, просвітницьку роль у соціосфері національної культури.

У підрозділі виокремлюються характерні ознаки формування музично-театральної критики: оформлення її як окремої галузі професійної театральної діяльності, просвітницький характер публіцистичної діяльності у відображенні національного музично-театрального життя, засвоєння театрознавчого понятійно-категоріального апарату.

Жанрова палітра музично-театральних публікацій провідних театральних критиків П. Борзаковського, А. Вахнянина, П. Герцо-Виноградського, І. Златогорова, Л. Коваленка, П. Маркушевського, П. Семенюти, Л. Тригоріна, М. Фрейденберга, Г. Цепніка, М. Ямпольського та ін. у тогочасних періодичних виданнях свідчить про її своєрідну поліфонічність: огляди, критичні статті, що узагальнювали результати сезону та гастролей, театральна рецензія (на прем'єру, виставу поточного репертуару, бенефіс).

Слід наголосити, що в українській театральній-критичній думці в цей період превалював театрознавчий аспект аналізу музично-драматичних вистав (акторська гра, особливості сценічного втілення твору, оформлення спектаклю, виконавський рівень оркестру та хору).

Крім того, театральна критика, виконуючи соціально-комунікативну, художньо-естетичну функції, формувала світоглядні пріоритети української громади, пропагувала етнокультурну автентичність, національні духовні традиції, відіграючи значну роль у конституюванні національних і художньо-естетичних ознак українського музично-драматичного театру як культуротворчої інституції у соціосфері того часу.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження процесу конституювання українського музично-драматичного театру як національного культуротворчого інституту в соціосфері Російської та Австро-Угорської імперій останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. уможливило такі основні наукові результати та висновки:

1. На базі опрацьованого масиву наукової літератури, періодичних видань останньої третини ХІХ – початку ХХ ст., архівних матеріалів з'ясовано соціокультурну сутність і системність конституювання українського музично-драматичного театру, які виявляються в інституційному поєднанні етноконсолідуючої, художньо-естетичної, світоглядно-просвітницької функцій. Полідискурсивне розуміння українського музично-драматичного театру як складного культуротворчого феномена, в якому набуває відображення історична динаміка національних цінностей, спирається на концептуальні положення у галузі культурології, мистецтвознавства, театрознавства, філософії, соціології та теорії комунікації, що стосуються проблематики театру.

2. Обґрунтовано феномен українського музично-драматичного театру як національного культуротворчого інституту в культурно-топографічному та міжетнічному вимірах соціосфери суспільства. З точки зору соціокультурних взаємозв'язків систематизовано визначення українського музично-драматичного театру як складного інституційного комплексу, який інтегрує напрями діяльності: організаційно-управлінського типу (організація театру, адміністрація театру); нормативно-правового типу (статут театру, норми моральної регуляції); фінансово-господарського типу (нормативи матеріального та фінансового забезпечення, вимоги щодо укладання контрактів з артистами); творчого типу (забезпечення високого художнього рівня музично-драматичних вистав, театрального репертуару). Виявлено, що театр як національний культуротворчий інститут мав власну програму розвитку, форми організаційно-творчого управління (репертуар, програми виступів, гастрольні турне), функціонував у системі соціокультурних зв'язків на макро- та мікроструктурних рівнях як важливий компонент тогочасної соціосфери суспільства.

3. Розкрито специфіку естетичного світогляду, систему художніх цінностей, форм поширення національного театрального процесу у творчій практиці українських, єврейських, польських театральних митців. Проаналізовано форми їх творчої взаємодії: встановлення мистецьких контактів, обмін режисерським та акторським досвідом. Доведено, що творча співпраця українських, єврейських, польських театральних митців сприяла поповненню національної репертуарної скарбниці п'єсами польської та єврейської драматургії, збагаченню новими

інноваційними художніми прийомами та засобами сценічного втілення у контексті розвитку європейського модернізму.

4. З'ясовано, що в умовах тотальних цензурних заборон творчі зв'язки наддніпрянських і галицьких театральних діячів на мікрорівнях, тобто в контексті художньо-естетичних зв'язків, здійснювались у наступних напрямках: співпраця майстрів сцени М. Кропивницького, М. Заньковецької та М. Садовського з львівським театром «Руської бесіди», здійснення спільних постановок музично-драматичних вистав як наддніпрянських, так і галицьких драматургів, обмін рукописами музично-драматичних творів, перебування наддніпрянських акторів у складі галицьких труп і навпаки, що сприяло творчій консолідації, формуванню єдиного культурного, театального простору, як складової цілісної духовності української нації.

5. У роботі визначено засадничі пріоритети формування національної стилістики українського музично-драматичного театру, виявлено взаємодію традицій та інновацій у художній практиці провідних українських музично-драматичних колективів. Підкреслено, що важливими світоглядно-духовними пріоритетами діяльності видатних українських митців було виведення української театральної культури на європейський шлях розвитку, розбудову національного стилю у власній творчості, популяризація вітчизняної художньої спадщини серед широких верств поліетнічної громади. У процесі конституювання національної театральної специфіки театральні митці застосували весь свій творчий інструментарій – музично-драматичну специфіку репертуару, етнографічний характер декорацій, костюмів, хореографічне оформлення вистав, що сприяло збереженню культури як етносу, так і нації.

6. В організаційно-творчій сфері українського музично-драматичного театру розкрита інституційна наявність чіткої організаційної, фінансово-господарської структури, централізованої ефективної взаємодії між усіма театральними службами. Виокремлено традиційні (бенефіси акторів, тематичні вечори на основній сцені, літературні бесіди, художні читання, благодійницькі вистави), а також інноваційні (комплексні синтезовані концертно-театральні програми, комбіновані театралізовані програми для дорослих і юних глядачів, звіти українських музично-драматичних колективів у офіційній пресі) форми музично-театральної діяльності. Констатовано, що комплексність організаційно-творчих видів і форм українського музично-драматичного театру засвідчила його становлення як національного культуротворчого інституту в системі соціокультурних зв'язків.

7. На основі критичного аналізу архівних та публіцистичних матеріалів виявлено, що до національних музично-драматичних осередків входили

представники багатьох верств населення. Учасники українських музично-драматичних колективів були вихідцями із різноманітних соціальних груп (демократичної інтелігенції, дворян, міщан, купців, селян, ремісників, робітників), різні за віком, матеріальним статусом, рівнем освіти, у багатьох випадках етнічним походженням. Підкреслено, що незважаючи на жорстку імперську регламентацію театральної діяльності, розширення соціальної бази українського театального руху сприяло об'єктивному ідейно-естетичному процесу утвердження українського музично-драматичного театру як культуротворчого інституту в системі суспільних комунікацій.

8. Виявлено еволюцію жанрово-стильових засад українського музично-драматичного театру: від реалістично-побутового (історичного, психологічного, героїчного, романтичного) у жанрових різновидах соціально-побутової драми, комедії, водевілю до модерністського стилю, у жанрі психологічної драми (філософсько-психологічної, лірико-поетичної), а також інноваційних форм монтажу драматичних сцен (картин), нарисів. Модерністський стиль художнього мислення на національному ґрунті виявився через реципіювання європейських моделей (символізму і неоромантизму), а також через пропагування в імперських суспільно-політичних умовах характерних ознак українського романтизму, з його традиційною тематикою зображення національної самобутності й духовної самоцінності особистості.

9. Встановлено, що механізм дії взаємозв'язку «театр – глядач» акумулює взаємовідносини театру з навколишнім соціокультурним середовищем та визначає мікроструктурні, художньо-естетичні зв'язки: «глядач – режисер», «глядач – драматург», «глядач – актор», «глядач – художник», «глядач – сценограф», «глядач – композитор», «глядач – критик». Доведено, що театально-глядацька комунікація має чітко виражену психологічну й естетичну спрямованість і зорієнтована на засвоєння публікою морально-естетичних норм, духовних цінностей, мотиваційних алгоритмів поведінки та є універсальною константою осягнення духовної цілісності національної ментально-культурної парадигми.

10. Виявлено націєтворчу, художньо-естетичну та світоглядно-просвітницьку спрямованість гастрольної діяльності українських музично-драматичних колективів серед широкого кола поліетнічної глядацької аудиторії. На основі аналізу вперше введених до сучасного наукового обігу архівних документів доведено, що українські музично-драматичні колективи А. Дорошенка, І. Івася-Мороза, П. Касиненка, Ю. Карпенка, І. Скобринського, Т. Чернишова, самовіддано пропагуючи українську культуру, національне театральне мистецтво, сприяли зміцненню системних, художньо-естетичних взаємозв'язків між українською, єврейською, російською, польською культурами як в Україні, так і в діаспорі

ближнього зарубіжжя, а також поступовому процесу конституювання українського музично-драматичного театру в соціосфері того часу.

11. Розкрито особливості національного театрального-критичного дискурсу, що виявилися: в оформленні критики як окремої галузі професійної діяльності, просвітницькому характері публікацій у висвітленні національного музично-театрального життя, засвоєнні театрознавчого понятійно-категоріального апарату. Проаналізовано жанрову поліфонічність національної театральної-критичної думки (огляди, критичні статті, що узагальнювали результати сезону та гастролей, театральна рецензія на прем'єру, виставу поточного репертуару, бенефіс). Обґрунтовано її суспільну, соціально-комунікативну, художньо-естетичну, просвітницьку роль у процесі конституювання національних і художньо-естетичних ознак українського музично-драматичного театру в системі соціокультурних зв'язків останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

Перспективами подальших досліджень є аналіз специфіки розвитку українського музично-драматичного театру ХХ – початку ХХІ ст. в контексті національної культурної традиції та у проекції сучасних європейських мистецьких тенденцій; впливу українського музично-драматичного театру на формування художньо-естетичних тенденцій у національному театральному мистецтві; розмаїтих видів діяльності наддніпрянських та галицьких культурно-освітніх товариств, музично-театральних об'єднань та узагальнення їх етнокультурної діяльності в контексті діалогу культур в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Ян І. М. Український музично-драматичний театр у соціокультурному просторі кінця ХІХ – початку ХХ століття: монографія. Київ : НАКККіМ, 2020. 320 с.

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України за напрямом «мистецтвознавство», що індексуються у міжнародних науково-метричних базах даних

2. Ян І. М. Розвиток музичної культури на Слобожанщині останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Мистецтвознавство. Київ. 2013. Вип. 29. С. 184–189.

3. Ян І. М. Музично-театральна культура України 20-рр. ХХ ст. *Культура і мистецтво у сучасному світі* : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ. 2013. Вип. 14. С. 209–214.

4. Ян І. М. Музично-театральна культура Слобожанщини в структурі соціокультурних процесів останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. Тернопіль. 2013. Вип. 2. С. 29–34.
5. Ян І. М. Харківська філія Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Мистецтвознавство. Київ, 2013. Вип. 28. С. 209–214.
6. Ян І. М. Жанрово-стильові особливості української театральної драматургії: кінець ХІХ – початок ХХ ст. *Культура і сучасність*. 2016. № 2. С. 77–82.
7. Ян І. М. Театральна діяльність осередків «Просвіти» Наддніпрянщини та Півдня України кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. пр. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2016. Вип. 37. С. 139–148.
8. Ян І. М. Український аматорський театр Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 3. С. 70–75.
9. Ян І. М. Діяльність музично-театральних осередків Слобожанщини кінця ХІХ – поч. ХХ ст. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку* : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Рівне, 2016. Вип. 22. С. 42–47.
10. Ян І. М. Модерністські пошуки українського музично-драматичного театру на початку ХХ століття. *Культура і сучасність*. 2017. № 1. С. 82–86.
11. Ян І. М. Декораційне оформлення вистав українського музично-драматичного театру як чинник збереження національно-культурної ідентичності (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.). *Культура України*. Серія: Мистецтвознавство : зб. наук. пр. Харків. держ. акад. культури. Харків. 2017. Вип. 56. С. 181–190.
12. Ян І. М. Особливості творчої взаємодії українського музично-драматичного театру з етнічними театрами національних меншин Наддніпрянської України: кінець ХІХ – початок ХХ ст. *Культура і сучасність*. 2017. № 2. С. 91–97.
13. Ян І. М. Український музично-драматичний театр кінця ХІХ – початку ХХ століття: соціокультурний статус. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. пр. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2017. Вип. 39. С. 175–183.
14. Ян І. М. Репертуар українського музично-драматичного театру як чинник збереження культурних традицій української нації (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.). *Культура України*. Серія: Мистецтвознавство : зб. наук. пр. Харків. держ. акад. культури. Харків. 2018. Вип. 61. С. 342–351.

15. Ян І. М. Соціальні детермінанти формування українських музично-драматичних колективів: остання третина XIX – початок XX ст. *Культура і сучасність*. 2018. № 1. С. 143–147.

16. Ян І. М. Специфіка театральньо-глядацької взаємодії в українському музично-драматичному театрі (остання третина XIX – початок XX століття). *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. пр. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. Вип. 40. С. 253–260.

17. Yan I. Cultural and ethno-consolidating role of Ukrainian music and drama theatre in the sociosphere of Ukraine in the last third of the XIX – beginning of XX century. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 1. С. 156–159.

Статті у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України за напрямом «мистецтвознавство», що індексуються у міжнародній науково-метричній базі даних Web of Science

18. Ян І. М. Український аматорський театр Наддніпрянщини: кінець XIX – початок XX ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 4. С. 124–128.

19. Yan I. Ukrainian drama theatre in the context of the nation creation process of last third of the XIX – beginning of the XX century. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 2. С. 119–122.

20. Yan I. The role of Ukrainian music and drama theatre in preservation and development of cultural traditions of the Ukrainian nation of the last third of the XIX – beginning of the XX century. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 4. С. 248–251.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях

21. Ян І. М. Український музично-драматичний театр у структурі соціокультурних процесів останньої третини XIX століття. *Spheres culture*. Maria Curie-Sklodovska University. Lublin, Poland. 2015. С. 316–322.

22. Ян І. М. Історико-культурний аспект становлення українського театру Східної Галичини останньої третини XIX – початку XX ст. *Spheres culture*. Maria Curie-Sklodovska University. Lublin, Poland. 2016. С. 455–463.

23. Ян І. М. Культурно-мистецькі зв'язки Слобожанщини останньої третини XIX століття – початку XX ст. *Spheres culture*. Maria Curie-Sklodovska University. Lublin, Poland. 2016. С. 505–511.

24. Ян І. М. Вплив суспільно-політичних чинників на розвиток українського музично-драматичного театру останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha. 2017. Вип. 3. С. 38–43.

25. Yan I. M. The role of Ukrainian folklore in the Ukrainian music and drama theatre formation in the last third of the XIX century. *European Journal of Arts*. Vienna, Austria. 2017. Вип. 2. С. 50–53.

26. Yan I. M. Tradition and innovation in Ukrainian music and drama theatre in the late XIX – early XX century. *European Journal of Arts*. Vienna, Austria. 2017. Вип. 1. С. 55–59.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Ян І. М. Історико-культурні умови становлення та розвитку українського музично-драматичного театру останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. *Хореографічна та театральна культура України: педагогічні та мистецькі виміри* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 18–19 квіт. 2013 р. Київ, 2013. Ч. 2. С. 134–136.

28. Ян І. М. Український музично-драматичний театр у соціокультурному просторі України останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. *Трансформаційні процеси в освіті і культурі* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 24–25 квіт. 2013 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2013. С. 62–64.

29. Ян І. М. Тенденції розвитку українського музично-драматичного театру останньої третини ХІХ — початку ХХ століття. «*Культурно-мистецька освіта як складова художнього простору ХХІ століття*»: зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., 30 квіт. 2014 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2014. С. 81–83.

30. Ян І. М. Вплив творчості Т. Шевченка на розвиток української театральної культури останньої третини ХІХ – поч. ХХ ст. *Концептуальна парадигма творчості Т. Шевченка: філософський, лінгвістичний, історичний і мистецтвознавчий контексти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 26–27 берез. 2015 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2015. С. 94–95.

31. Ян І. М. Ідейно-естетичні засади формування української театральнокритичної думки останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. *Мистецька освіта в культурному просторі України ХХІ століття* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Київ, Одеса, 28–30 квіт. 2015 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2015. С. 194–196.

32. Ян І. М. Елементи фольклорної хореографії в українському музично-драматичному театрі наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. *Особливості роботи*

хореографа в сучасному соціокультурному просторі : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19 трав. 2016 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2016. С. 65–69.

33. Ян І. М. Історико-культурний аспект формування української театральної критики останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. *Мистецька освіта і культура України ХХІ століття: євроінтеграційний вектор* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 12–13 трав. 2016 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2016. С. 171–173.

34. Ян І. М. Роль українського музично-драматичного театру у збереженні національно-культурної ідентичності української нації (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Нематеріальна культурна спадщина України: сталий розвиток і національна безпека* : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., 20 квіт. 2017 р., м. Київ. Укр. центр культур. досліджень. Київ. 2017. Т. 1. С. 164–169.

35. Ян І. М. Націєтворчий аспект формування української театральної критики останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. *Трансформаційні процеси в мистецькій освіті та культурі України ХХІ століття* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 25–26 квіт. 2017 р. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2017. С. 101–104.

36. Ян І. М. Український музично-драматичний театр як чинник збереження автентичності й етнічної самоідентифікації. *Імплементція конвенції про охорону спадщини: підсумки та перспективи*: зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. Укр. центр культур. досліджень. 20 грудня, 2017 р. Київ. 2017. Т. 1. С. 175–180.

37. Ян І. М. Театральна діяльність національних культурно-освітніх організацій у контексті збереження культурних традицій української нації. *Імплементція конвенції про охорону спадщини: підсумки та перспективи*: зб. наук. пр. за матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар участю. Укр. центр культур. досліджень. 11 грудня, 2018 р. Київ. 2018. С. 133–136.

38. Ян І. М. Гастрольно-просвітницька діяльність українських музично-драматичних колективів у соціосфері національної культури. *Художня культура і мистецька освіта: традиції і сучасність*. Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ. 2018. С. 165–168.

39. Ян І. М. Український музично-драматичний театр і польський театр в контексті простору діалогу культур. *Science and Technology of the Present Time: Priority Development Directions of Ukraine and Poland : International Multidisciplinary Conference, 19–20 October. Wolomin, Republic of Poland. 2018. Vol. 1. С. 179–181.*

40. Ян І. М. Роль українського музично-драматичного театру як соціального культуротворчого інституту у соціосфері суспільства. *Актуальні*

філософські, політологічні та культурологічні проблеми розвитку людини і суспільства у динамічному та глобалізованому світі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8–9 лют. 2019 р. Таврійс. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Київ. 2019. С. 85–89.

41. Ян І. М. Націєтворча та етноконсолідуєча роль українського музично-драматичного театру у збереженні культурно-історичних традицій української нації: *Cultural studies and art criticism things in common and development prospects* : International Multidisciplinary Conference. Venice, Italy. 2020. С. 75–78.

АНОТАЦІЯ

Ян І. М. Український музично-драматичний театр у системі соціокультурних зв'язків останньої третини ХІХ – початку ХХ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури. – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України, м. Київ, 2021.

У дисертації здійснюється комплексна теоретико-дискурсивна концептуалізація історико-культурних процесів конституювання та інституалізації українського музично-драматичного театру як культуротворчого феномена у соціосфері державно-політичних, загальногромадських, соціально-економічних, адміністративно-господарських, міжкультурних, етнічних, регіональних і художньо-естетичних зв'язків у полікультурних умовах Російської та Австро-Угорської імперій останньої третини ХІХ–початку ХХ ст. Розкрито націєтворчий сенс соціокультурного статусу та ролі музично-драматичного театру в історії української культури. Проаналізовано характерні ознаки інституалізації українського музично-драматичного театру, що виявилися у формуванні його організаційно-творчих засад, традиційних та інноваційних форм музично-драматичної діяльності, створенні національного жанрово-стильового репертуару. Розглянуто художньо-естетичну та світоглядно-просвітницьку спрямованість гастрольної діяльності українських музично-драматичних колективів, що сприяла розвитку етнокультурних взаємозв'язків, створенню цілісного поліетнічного культурного простору. Виявлено, що розвиток українського музично-драматичного театру на зламі століть, як і українського мистецтва загалом, відбувався в контексті еволюції європейської культури.

Ключові слова: український музично-драматичний театр, національна культура, соціокультурні зв'язки, соціосфера, конституювання театру, інституалізація, міжкультурний діалог, театральна критична думка, гастрольна діяльність, репертуар.

SUMMARY

Yan I. M. Ukrainian music and drama theatre in the system of socio-cultural relations in the last third of the XIX – beginning of the XX century. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation on earning a scientific degree of the Doctor of Art Studies on a specialty 26.00.01 – theory and history of culture. – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. Kyiv, 2021.

The of the dissertation the complex theoretical and discursive conceptualization is carried out is the of constitution and institutionalization of the Ukrainian music and drama theatre as cultural phenomenon in the sociosphere of political, civil, social and economic, intercultural, ethnic, regional and artistic-aesthetic connections in the multicultural conditions of the Russian and Austro-Hungarian empires in the last third of the XIX – beginning of the XX century. The history of reflections on the phenomenon of Ukrainian music and drama theatre and its regional specifications in the field of humanitarian knowledge, particularly in art history, is considered in the context of interdisciplinary discourse.

In the system of socio-cultural connections, Ukrainian music and drama theatre is defined as an integral part of Ukrainian spiritual culture, a source of ethnographic traditions, aesthetic knowledge, ideological values, an artistic imperative of the Ukrainian nation's spiritual sovereignty. Particular attention is paid to the analysis of Ukrainian music and drama theatre as a specific cultural-educational institution in the sociosphere of society. In the work determines the sociocultural status and role of Ukrainian music and drama theatre in the history of Ukrainian culture. The work analyses characteristic features of the Ukrainian music and drama theatre institutionalization, which were reflected in the formation of its organizational and creative principles, traditional and innovative forms of music and drama activities, creation of genre-stylistic national musical and drama repertoire.

Having analysed macrostructural, namely external, intercultural, ethnic interrelations, it has been revealed the specificity of the artistic worldview, the system of artistic values, the spiritual and ethno-cultural vector of the activity of Ukrainian, Jewish, and Polish theatrical artists, which have been formed on the basis of many years of regional traditions in Ukraine. The creative inter-ethnic dialogue in the sociosphere of theatre has led to such forms of communication as establishment of creative contacts between Ukrainian, Jewish and Polish artists, exchange of directing and acting experiences, joint production of musical and drama performances. It has been found that in the time of total state and censorship prohibitions, comprehensive Russification of the

society, music and drama theatre in Ukraine became a significant factor in ethno-cultural identification and achievement of national unity.

The analysed of Ukrainian music and drama theatre, especially in organizational and creative spheres reveals the presence of a clear organizational, financial and managemental structure, centralized effective interaction between all theatrical services. There are traditional forms of music and theatre activities (benefit performances, literary talks, dramatic recitals, charity performances), as well as innovative ones (integrated synthesized concert and theatre program, combined dramatized programs for adults and young viewers, reports of Ukrainian music and drama groups to the official press). This synthesis of organizational and creative forms testified to the institutional formation of the theatre as a national cultural-educational institution in the system of socio-cultural relations, both external and internal. It was also noted that despite the strict imperial regulation of theatrical activity, the broad social base of the Ukrainian theatrical movement, which included representatives of various strata of the population, contributed to the ideological and aesthetic process of the national constitution.

An analysis of repertoire policy is important in the study of Ukrainian music and drama theatre as a social culture-making institution with a well-defined ideological and aesthetic, creative position. In this connection, the main genre and style dominants of the musical and drama repertoire are defined as follows: a realistic-everyday style, implemented on the principles of psychological realism by means of historical, social and everyday drama, comedy, vaudeville; modernist style, which manifested through recitation of European modernist models (neo-romanticism), as well as through the promotion of characteristic features of Ukrainian romanticism, with its traditional themes, the image of national identity and the spiritual self-worth of the individual. It is noted that the introduction of a modernist trend on the Ukrainian theatrical stage showed a repertoire explosion and a kind of "Europeanization" of Ukrainian theatrical art.

That theatrical criticism is the link between the macrostructure of the external and the microstructure of internal connections, which is the "mediator" in various relations of the theatre with society and artistic processes. The work reveals genre polyphony of the national theatrical-critical thought (analytical and review articles, critical articles – the results of the season and tours, theatrical review to a premiere, a current performance, a benefit, a theatrical feuilleton, a creative portrait, a portrait-dedication). In the work it is noted that Ukrainian theatrical critics formed the artistic and aesthetic world view of the audience, promoted authenticity of the culture and national spiritual traditions.

Basing on the analysed historical, cultural and source study materials in the work are defined the main socio-cultural functions of Ukrainian music and drama theatre, which allow to represent its achievements in the history of the spiritual culture of

Ukraine in the marked historical period. It was discovered that Ukrainian music and drama theatre contributed to the expansion of the artistic and aesthetic outlook of the general public, asserted and promoted ethno-cultural values, contributed to the consolidation of the Ukrainian nation, fulfilling nation-forming, ethnic-consolidating, ideological-enlightening, artistic-aesthetic, cultural functions in the system of socio-cultural relations.

Key words: Ukrainian music and drama theatre, national culture, socio-cultural connections, sociosphere, constitution theatre, institutionalization, intercultural dialogue, theatrical-critical thought, tour activities, repertoire.

Підп. до друку 02.04.2021 р. Формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 1,7. Зам. 56. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.
*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК No 3953 від 12.01.2011.*